

UDK 811.163.4
Originalni naučni rad

Dr. sc. Muhidin Džanko

**METODIKA NASTAVE KNJIŽEVNOSTI I
(KAO) ZNANOST: NEPRESTANA BORBA
ZA AUTONOMNOST METODIČKE
EPISTEMOLOŠKE POZICIJE
(Pepeljuga u Carstvu znanosti)**

Sažetak

U radu se elaboriraju pitanja i problemi iz epistemologije metodike nastave književnosti, sa težištem na stavu da je metodika nastave književnosti autonomna znanost koja se ipak još uvijek bori za neovisnost vlastite epistemološke pozicije ukliještene između tzv. supstratnih (pedagoških) i bazičnih znanosti (znanosti o književnosti).

Ključne riječi: metodika nastave književnosti, epistemologija, supstratne i bazične znanosti, znanstveni identitet metodike nastave književnosti, priroda metodičkog znanja

**TEACHING METHOD OF LITERATURE
AND (AS) SCIENCE: ENDLESS STRUGGLE
FOR AUTONOMY OF METHODOICAL
EPISTEMOLOGICAL POSITION
(Cinderella in the Realm of Science)**

Summary

It elaborates issues related to the epistemology of literature teaching methodology, with emphasis on the stance that literature teaching methodology is an autonomous discipline, still struggling for independence of its own epistemological position wedged into the so-called substratic (pedagogical) and basic disciplines (literary science).

Key words: *literature teaching methodology, epistemology, substratic and basic disciplines, scientific identity of literature teaching methodology, nature of pedagogical knowledge.*

Zacijelo je u sustavu (post)modernih znanosti danas teško naći znanost oko koje postoji više prijepora i nedoumica nego što je to slučaj sa metodikom nastave književnosti. Zato sam metodiku nastave književnosti metaforički nazvao *Pepeljugom u Carstvu znanosti* misleći pri tome da će i metodika kao čuvena bajoslovna junakinja na kraju moći iskazati svoju pravu vrijednost i da će biti priznata od svih onih koji je već decenijama ignoriraju, potcjenjuju i marginaliziraju kao nekakvu drugorazrednu, perifernu, pomoćnu znanost. Kao sveučilišni profesor metodike nastave književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu bezbroj puta mogao sam se uvjeriti u mizeran i poražavajući status ovoga kolegija koji je neprestano bio stiješnjen i prigušen između Scile (pedagoških znanosti) i Haribde (znanosti o književnosti), koje su slijedom diskursa moći i posredstvom samozvanih autoriteta pojedinih profesora i sveučilišnih mediokritetskih moćnika nametnule poziciju znanstvenoga centra spram metodike nastave književnosti koja je poput Pepeljuge tavorila u zapečku i pepelu književnoga ili pedagoškog studija. No, takav odnos prema metodici nije svojstven samo bosanskoj metodičkoj praksi, već je dugo prisutan i u znatno razvijenijim nacionalnim metodikama, kakva je primjerice hrvatska metodika, nesumnjivo najrazvijenija na prostoru bivše Jugoslavije. U tome smislu ilustrativan je primjer kritičkoga pisanja hrvatskoga historičara književnosti, Slobodana Prosperova Novaka, koji je kritizirajući školske lektirske programe bespoštedno napao metodičare kao glavne i dežurne krivce za cjelokupno stanje u nastavi književnosti:

*„Glavni uzrok takvog stanja je u činjenici što se već desetljećima obrazovni obzor hrvatskih djevojaka i mladića sužava na provincijsku mjeru tvoraca udžbenika i i njihovih naručitelja. Svi ti zlotvori imaju svoja imena i prezimena. Neki od njih bili su ministri, a neki su bili sveučilišni profesori, ali svi oni podjednako imaju na plećima teret odgovornosti što su obrazovanje u Hrvatskoj predali u ruke hladnim i neukim stručnjacima za reciklažu povijesnih i književnih poluistina i poluvrijednosti. Te ljude zovu metodičarima i njihov je posao da postavljaju đacima suvišna i neumjesna pitanja“.*¹

¹ Cit. prema: Ante Bežen: *Metodika. Znanost o poučavanju nastavnog predmeta*, Profil, Zagreb, 2008, str. 195.

Ovi stavovi dolaze od tzv. elitnih i etabliranih književnih kritičara i sveučilišnih profesora nacionalne književnosti koji po pravilu metodiku smatraju drugorazrednom znanošću i nekom vrstom uljeza u književni studij. U to sam se i lično uvjerio tokom svoga višedecenijskog rada na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, na Odsjeku za književnosti naroda Bosne i Hercegovine, gdje je jedan etablirani profesor određivao sudbinu cjelokupnoga studija književnosti i pri tome je uvijek kasapio kolegije metodike zarad isforsiranih kolegija nacionalnih književnosti. Na nastavničkom odsjeku tako su potpuno nerezonski forsirani pojedini kolegiji za koje uopće nije bilo adekvatnoga kadra (primjerice kolegiji iz starije hrvatske, srpske i bošnjačke književnosti). Zagovaranjem tronacionalnog studija uzurpirao se i erodirao prostor onih kolegija koji su bili izravno vezani za nastavu književnosti, a metodika se trpila kao nužno zlo i dovodila u položaj Pepeljuge koja čeka ponoć da bi izašla iz svoga zapečka. Međutim, treba također reći da su žestoki protivnici metodike često i sami nastavnici u školama, među kojima je beogradski metodičar Radmilo Dimitrijević prepoznao pet tipova antimetodičara: 1. Nastavnici praktičari i autodidakti koji smatraju da je važno samo vladati strukom i nastavnom građom i na osnovu toga i vlastitoga nastavnog iskustva treba graditi i vlastitu metodiku; 2. Nastavnici antiznanstvenici koji smatraju da im metodika kao znanost sputava slobodu nastavničkoga rada; 3. Nastavnici neznalice koji ne vladaju niti strukom niti metodikom; 4. Nastavnici tradicionalisti koji se služe isključivo zastarjelim metodama i pristupima držeći da ih bilo kakvi suvremeni pristupi u nastavi samo opterećuju; 5. Nastavnici početnici i diletanti koji nemaju vlastiti stav niti iskustvo u struci ili prema metodici kao znanstvenoj disciplini.

Ipak, najveći protivnici metodike - što je paradoksalno - dolaze iz područja pedagogije, u čemu je prednjačio zagrebački pedagog Ante Vukasović koji je svoja stajališta o metodici kao derivatu pedagogije eksplicirao u studiji pod naslovom „*Utemeljenje metodike u pedagogiji*“. Govoreći o postanku, razvitku, predmetu, svrhi, funkciji, zadacima i temama metodike, Vukasović dolazi do rigidnog zaključka „... da je metodika duboko utemeljena u pedagogiji, da je ona po svojoj znanstvenoj usmjerenosti, po predmetu svoga istraživanja, po svojoj namjeni i funkciji, po svome karakteru i zadacima, po svome nastanku i razvitku - izrazito pedagozijska znanost, grana ili disciplina u razgranatom sustavu pedagozijske

*znanosti, koja proučava i unapređuje odgojno-obrazovni proces u nastavi odgovarajućeg nastavnog predmeta ili šireg odgojnog područja. Kao takva oslanja se na znanstvene spoznaje, postignuća, rezultate brojnih znanosti iz kojih odabire sadržaje za ostvarivanje svojih obrazovnih i odgojnih zadataka. Ali nikada ne smije zaboraviti na svoju edukativnu funkciju, na činjenicu da su odgoj i obrazovanje jedini predmet njenog proučavanja i njena temeljna svrha i da je, prema njenom karakteru i znanstvenom opredjeljenju, njeno mjesto u sustavu pedagogijske znanosti“.*² Postavljajući pedagogiju kao nadznanost naspram metodike, Vukasović svjesno bagatelizira metodiku nastavnih predmeta svodeći je na puki sadržaj didaktike, odnosno pedagogijske supraznanosti.

Cjelokupna povijest metodike nastave književnosti, promatrana u ozračju njezina znanstvenog identiteta, mogla bi se shvatiti kao neprestana i uporna borba za autonomnost metodičke epistemološke pozicije, odnosno kao pokušaj da se ona znanstveno utemelji i teorijsko-metodologijski učvrsti na onim premisama koje podrazumijeva znanost o znanosti. Ta metaznanost već odavno je utvrdila neke opće zakonitosti po kojima nastaju nove znanosti, a one uglavnom nastaju na dva načina: 1. Odvajanjem i osamostaljivanjem neke znanstvene predmetnosti u okvirima nekog šireg znanstveno-predmetnog područja (emancipacijski kriterij) i 2. Uspostavljanjem i otkrivanjem vlastite znanstvene predmetnosti izvan bilo kojeg drugog već postojećeg znanstveno-predmetnog područja (heuristički kriterij)³. Metodika nastave književnosti kao posebna znanost potpada pod oba ova kriterija znanstvenoga nastajanja i konstituiranja; na prvoj razini, ona se emancipirala od pedagogije i didaktike namećući svoju vlastitu predmetnost, a to je prije svega poučavanje i proučavanje književnosti kao nastavnoga predmeta; dok se na drugoj razini Metodika nastave književnosti sve više legitimirala kao znanost koja je otkrivala nove mogućnosti svoje epistemološke strukturiranosti (primjerice put od metodike nastave književnosti do metodike nastavnoga predmeta književnost u sklopu zajedničkog nastavnog predmeta Maternji jezik i književnost.)

² V. Ante Vukasović: „Utemeljenje metodike u pedagogiji“, u zborniku: *Metodika u sustavu znanosti i obrazovanja*, Institut za pedagogijska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebi i NIRO „Školske novine“, Zagreb, 1986, str. 56.

³ O ovim aspektima v. Dragutin Rosandić: „Znanstveno utemeljenje metodike“, u zborniku: *Metodika u sustavu znanosti i obrazovanja*, Zagreb, 1986, str.13,14.

Međutim, treba odmah kazati i otvoreno priznati: metodike nastavnih predmeta još uvijek se nalaze u glibu i procjepu različitih suspekcija, koje ne dolaze samo od pedagoga i književnih znanstvenika, već i od samih metodičara. Tome najzornije svjedoče dva kapitalna metodička zbornika objavljena u bivšoj Jugoslaviji, gdje su razmatrana temeljna pitanja metodike u sustavu znanosti i obrazovanja. Oba ta zbornika nastala su kao rezultat ozbiljnih znanstvenih rasprava stručnjaka iz različitih znanstvenih oblasti (pedagoga, didaktičara, metodičara, psihologa, glotodidaktičara, filozofa itd.). Prvi od tih zbornika nosi naziv *Metodike u teoriji i praksi* (Zagreb, 1985), a drugi *Metodika u sustavu znanosti i obrazovanja*, (Zagreb, 1986). Zbornik *Metodike u teoriji i praksi* okupio je sve najznačajnije exjugoslavenske metodičare koji su se bavili trima glavnim temama: 1. Strukturiranje metodike, 2. Metodika u sustavu znanosti, 3. Obrazovanje nastavnika i metodičara. Iz današnje perspektive možemo reći da najveće zasluge za tu plodonosnu raspravu o statusu metodika u sustavu znanosti i obrazovanja ima upravo metodičar nastave književnosti Ante Bežen, zasigurno najautoritativniji poznavatelj metodičke episteme na području bivših jugoslavenskih metodika. Bežen je autor kapitalne knjige *Znanstveni sustav metodike književnog odgoja i obrazovanja* (Zagreb, 1989) koja će revolucionarno promijeniti gledanja na sam pojam i predmet metodike nastave književnosti i koja je po našem mišljenju temeljna knjiga za razumijevanje epistemološke pozicije metodike nastave književnosti u cjelokupnom sustavu književne naobrazbe.

Rađanje i sam nastanak metodike nastave književnosti kao znanosti Bežen situira u pojavnost same nastave književnosti iz koje je onda nužno proizašla i metodika: „*Tako se postupno rodila metodika, najprije kao skup eminentno praktičnih znanja, vještina i sposobnosti u književnoj umjetničkoj pouci, koji je s vremenom osmišljen u metodički sistem, a u novije vrijeme stvara se na toj bogatoj praksi i odgovarajuća teorija kao posebna znanstvena disciplina s vlastitim metodološkim sustavom*“⁴. Znakovito je da i Bežen izvodi metodiku nastave književnosti iz nastavne prakse, čime se opet aludira na metodiku kao na skup određenih nastavnih vještina (umijeća).

Otuda Bežen s punim pravom postavlja pitanje na kojoj je razini metodika nastave književnosti ispunila brojne zahtjeve suvremene

⁴ V. Ante Bežen: *Znanstveni sustav metodike književnog odgoja i obrazovanja*, Školske novine, Zagreb, 1989, str.15.

epistemologije ili je ona, u stvari, tek neka vrsta tehnološkog znanja, odnosno sustav metoda i postupaka pomoću kojih se sadržaji književnosti kao nastavnog predmeta prenose mlađim generacijama u sklopu odgoja i obrazovanja u školi. U svakom slučaju, priroda metodičkoga znanja, kako to veoma uvjerljivo govori i Ante Bežen, uvijek ovisi od odnosa teorije i prakse nastave književnosti. S druge strane, postoji i dvojba je li metodika nastave književnosti u biti neka vrsta „zdravorazumskog“ znanja, dakle onoga znanja koje dolazi iz samoga iskustva i neposredne prakse nastavnika. To bi značilo da takvo znanje nije sustavno niti je zasnovano na bilo kakvoj ozbiljnoj teoriji ili metodologiji, već je za njega najvažnije da potječe od iskustva nastavnika koje se prenosi po mehanizmu uzora i ugledanja na starije i iskusnije nastavnike. Tu se već radi o nekoj vrsti autodidaktičkoga znanja, koje onda djeluje kao osjećaj nastavniku da je za nastavu potrebno samo ući u učionicu i vremenom stjecati potrebno metodičko iskustvo. Nerijetko sam imao i sam priliku slušati neke mlade nastavnike koji su smatrali da su nastavničko (metodičko) znanje stjecali isključivo autodidaktički, kroz praksu, te da im za to nije bila potrebna bilo kakva metodička predobuka. Uvjerenje tih mladih nastavnika zasnivalo se na predodžbi da je metodičko znanje istovremeno i općeljudsko znanje koje nije izravno konektirano za struku ili profesiju.

Zaista, u nastavi književnosti postoje neke teme i područja koja se mogu predavati i preko „zdravorazumskoga“ znanja, kao što je primjerice nastava prepričavanja književnih djela. Za predavača koji se oslanja samo na zdravorazumsko“ znanje bit će dovoljno da im učenici samo prepričavaju određeni književni sadržaj. Kao savjetnik za nastavu književnosti prisustvovao sam takvom jednom nastavnom satu gdje je metodički neiskusna nastavnica tražila od učenika da neprestano, jedan za drugim, prepričavaju sadržaj dječijeg romana *Doživljaji Toma Sojera* Marka Tvena. Za takav postupak prepričavanja, naravno, nije bilo potrebno metodičko znanje, ali u metodici nastave književnosti i kulture izražavanja postoji nekoliko vrsta prepričavanja (rekreativno, prestilizirano, kombinirano i dr.) književnoga djela i samo u takvome kontekstu prepričavanje ima svoju funkciju i krajnji smisao. Dakle, učenici mogu prepričavati neki sadržaj, ali na različite načine (bukvalno, informativno, prema ranije zadatom planu, kombinirano, prestilizirano i sl.). Tu vrstu predavačkoga znanja nastavnik ne može steći zdravorazumski

niti stalnim ponavljanjem kroz praksu, već samo u sklopu tačno određenih metodičkih postupaka i sustavnih eksplikacija koje su uvijek i teorijski fundirane.⁵

Dakle, jedno od ključnih epistemoloških pitanja metodike jeste odnos teorije i prakse, odnosno njihove međusobne hijerarhije. O ovom važnom pitanju razmišljalo se još u vrijeme antike, kada se polemiziralo što je važnije: neko djelovanje (praksa) ili opći uvjeti i načela (teorija) tog djelovanja? To pitanje izgleda da je najbolje razriješio Aristotel koji je smatrao da je svaka čovjekova djelatnost racionalnog karaktera i da u sebi uvijek sadrži neku misaonu komponentu. Prema Aristotelu najvažnije je imati cilj nekoga djelovanja, koje je samo dopuna misaone aktivnosti (teorije). U tome smislu Aristotel je držao teoriju važnijom od prakse. Prenesemo li ovu Aristotelovu premisu na polje metodike nastave književnosti, možemo reći da je cilj nastave književnosti važniji od njezine prakse. Ta praksa može biti dobra ili loša, ali cilj je uvijek plod inventivne misaone spekulacije, odnosno neke stanovite teorijske koncepcije. Ako je temeljni cilj nastave književnosti interpretacija nekog književnog djela (teksta), onda ta interpretacija mora biti teorijski zasnovana, a ne isključivo ovisna o pojedinačnoj interpretaciji nekog nastavnika. Drugim riječima, nastavnikova interpretacija književnoga djela (teksta) mora biti ograničena nekim pravilima sa unaprijed određenim ciljem. To bi u krajnjem značilo da se ograničava i sloboda nastavnikove interpretacije književnih djela (tekstova) u nastavi književnosti, što svakako može naići na otpor kod samih nastavnika književnosti. I ovo pitanje o slobodi interpretacije poznato je u nauci o književnosti i ni do danas nije riješeno, jer svaka teorija interpretacije ograničava slobodu čitanja književnih djela (tekstova) i minimizira ulogu primaoca, tj. nastavnika književnosti, a u drugoj instanci i samoga učenika kao krajnjeg subjekta u nastavi književnosti.

⁵ U ovome smislu Bežen govori o tzv. učenju književnosti koje mora podrazumijevati određeni sistem, kao što je primjerice učenje napamet stihova. U metodici nastave književnosti to nije puko deklamiranje, već konkretan radni sadržaj i istraživački problem koji spada u oblast izražajnog čitanja. Dakle, izražajno čitanje može biti zasnovano i na zdravorazumskom znanju, ali metodika nastave književnosti prvenstveno insistira na metodičko-znanstvenom znanju izražajnoga čitanja. Kao primjere takvoga znanja navodimo primjerice čitanje pripovijetke *Majka* Zije Dizdarevića, koje smo prezentirali u našoj knjizi *Bosanski jezik i književnost u nastavi* (Sarajevo, 2004.)

U teoriji metodike nastave književnosti, koja se nužno oslanja na teoriju književnosti, ovo pitanje svodi se na dva krucijalna teorijskometodička stava: na jednoj strani, smatra se da nastava književnosti mora biti interpretativno-hermeneutička, a na drugoj strani, tvrdi se da bi ta nastava trebalo da bude analitičko-naučna.⁶ Ipak, u svakom slučaju, ma koliko to zvučalo ultimativno i možda mnogima neprihvatljivo, osobito nastavnicima, nastava književnosti mora biti teorijskometodički zasnovana, na čemu, uostalom, inzistira većina južnoslavenskih metodičara s kraja 20. stoljeća.

Tamo gdje se metodika svodi samo na nastavnu praksu, ona se banalizira do razine neznanstvenog nereda.⁷ Ukoliko želi biti znanost, metodika nastave književnosti ne bi smjela biti zbir subjektivnih vrijednosnih sudova samih nastavnika (ili učenika), već sustavna i objektivna znanstvena disciplina, kao što je i sama književnost jedan veliki i uređeni sustav. Samo kada analiziramo književni tekst, mi govorimo o književnosti, a kada vrednujemo književni tekst, mi govorimo o sebi, zapazio je Teri Iglton pozivajući se na Nortropa Fraja. U kontekstu metodike nastave književnosti to bi značilo da nastavnik, koji subjektivno prosuđuje neki književni tekst, govori o sebi a ne o književnosti kao predmetu neke teorijski zasnovane interpretacije. Osamdesete godine 20. stoljeća inače su u jugoslavenskoj metodici nastave književnosti najplodonosnije razdoblje u povijesti teorijskometodičkih istraživanja jer će se tada pojaviti, osim već dva navedena zbornika i Beženove knjige, i još jedan zbornik u kojemu su tretirana pitanja teorijske osnove nastave književnosti: *Kako predavati književnost* (Beograd, 1984), gdje će svoje nazore na nastavu književnosti ponuditi mnogi ugledni

⁶ O pitanjima teorije interpretacije v. na primjer knjigu *Književne teorije XX veka* Ane Bužinjske i Mihala Pavla Markovskog (prevela Ivana Đokić-Saunderson), izd. Službeni glasnik, Beograd, 2009, posebno od str. 23. do 27. Također, o prirodi i suštini interpretacije v. i knjigu *Priroda kritike* Svetozara Petrovića. Skroman doprinos ovome pitanju u sklopu teorije metodike nastave književnosti dala je i moja knjiga *Filipove frajle. Studije i interpretacije iz teorije i povijesti metodike nastave književnosti* (izd. Bosanska riječ, Tuzla, 2010.)

⁷ Ponekada i sami metodičari nastave književnosti reduciraju metodiku na posebnu didaktiku kao što je to činio novosadski metodičar Pavle Ilić koji drži da se „*metodika nastave određenog predmeta bavi specifičnostima organizovanja i izvođenja nastave tog predmeta*“. (V. Pavle Ilić: *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*, izd. „Zmaj“, Novi Sad, 2006, str. 19.) Po ovakvim viđenjima metodika se isključivo izvodi iz didaktike kao subordinirane znanosti u odnosu na metodiku. To je inače tradicionalistički stav koji je u srbijansku metodiku došao iz sovjetske metodike iz 50-tih i 60-tih godina 20. stoljeća.

jugoslavenski teoretičari, estetičari i povjesničari književnosti, referirajući se prvenstveno na probleme nastave književnosti. U ovome razdoblju objavljena je i jedna metodička knjiga koja ne govori izravno o metodici nastave književnosti, ali je po našem mišljenju krucijalna za razumijevanje metodike općenito, osobito njenih epistemoloških ishodišta. Riječ je o knjizi *Metodika nastave filozofije* (Zagreb, 1983) Josipa Marinkovića. Ova knjiga u potpunosti napušta onu praksu metodičkih istraživanja koja se zadržavaju na razini praktičnih uputa za držanje nastave u sklopu nastavnog predmeta i želi se približiti samome smislu i izvoru jedne konkretne discipline kakava je primjerice filozofija. Marinković ne daje recepte, savjete ili upute za nastavu, već tu nastavu propituje sa stajališta filozofskoga mišljenja i filozofske naobrazbe. Pitanja koja je on postavio za nastavu filozofije itekako su relevantna i za nastavu književnosti i ovom prilikom izdvajamo neka pitanja supstituirajući pojam filozofije pojmom književnosti: Smije li znanje književnosti biti bilo čiji monopol? Može li se učenje književnosti svesti samo na njegovu utilitarnu dimenziju (učenje za ocjenu ilki kakvu drugu korist)? Je li učenje književnosti čin otkrivanja i prisvajanja svijeta u slobodi vlastitoga mišljenja ili je to „mučna disciplina poslušnog upamćivanja“? Treba li u učenju književnosti vidjeti tek sredstvo ovladavanja stvarima i ljudima ili je to prije svega istinska mogućnost za ostvarenje autentičnog ljudskog postojanja koje u književnim djelima može pronaći svoj vrhunski smisao? Kakva je vrijednost i kakav je smisao poučavanja književnosti kao poziva? Šta poučavanje književnosti doista znači za samu književnost; šta znači onome koga uče književnosti (učenici, studenti), a šta znači samome nastavniku književnosti? Da li mu poučavanje književnosti omogućava književnu egzistenciju (istinsko uživanje u predavanju književnosti) i ukoliko mu to omogućava, kada ono tu egzistenciju ostvaruje u nastavi književnosti, a kada je iznevjerava i promašuje?⁸

⁸ Prosto fascinira Marinkovićev napor da se metodika shvati kao nepresušno vrelo pitanja i problema, a ne kao katehisiz gotovih i nametnutih instrukcija i odgovora. Pitanja koja smo mi u parafraziranom obliku postavili za metodiku nastave književnosti na tragu su onih pitanja koja je za metodiku filozofije prezentirao Marinković u poglavlju pod nazivom „Uvodno razmatranje (str. 7, 8).

Nimalo slučajno, uvodna studija za zbornik *Kako predavati književnost*⁹ autora Slobodana Jovanovića nosi znakovit naslov: „Uvodne napomene. Protivrečnosti nastave književnosti“, gdje su detektirani ključni problemi nastave književnosti, pa tako i metodike kao njezine krovne znanosti.

Jovanović je postavio čitav set pitanja i problema krucijalnih za nastavu književnosti: „*Može li se književnost, u tradicionalnom značenju te reči uopšte predavati? Da li se predaje književnost ili tek znanje o književnosti? Treba li nastava da se zasniva na prevashodno pozitivistički zasnovanoj istoriji književnosti? U kojoj meri nastava mora da vodi računa o pedagoškim, vaspitnim i društvenim zadacima i kako može da ih uskladi sa umetničkom vrednošću dela? U kojoj meri je neophodno proučavati metodologiju nauke o književnosti, a u kojoj poštovati čitaočev neposredni doživljaj? Kakav je status moderne književnosti u nastavi? Kakvo je predavačevo stanovište: lično ili bezlično?*“¹⁰

Prema Jovanovićevom mišljenju, ovim pitanjima morali bi se baviti svi sudionici u nastavi književnosti i oni ne bi smjeli zaobilaziti ovakva pitanja, već raditi na njihovom rješavanju i prevladavanju. U tome smislu Jovanović posebnu ulogu namjenjuje studentima književnosti koji su na studijima uglavnom svedeni na „slušaoce književnosti“ i na tzv. jednosmjernu nastavu koja teče od profesora kao književnog autoriteta do studenta kao sputanog objekta takve nastave. Zato Jovanović smatra ključnim pitanjem univerzitetske nastave književnosti „*po čemu je neko književno djelo vrijednost za mene*“. Samo u takvome položaju po kome književna vrijednost nije nametnuta spolja niti se razumijevanje književnosti mjeri količinom usvojenih činjenica studenti mogu biti istinskim akterima kvalitetne i efikasne nastave koja treba biti dvosmjerna i dijaloška u neprestanom sučeljavanju studenta i predavača i studenta i književnoga djela.

Zbornik *Kako predavati književnost* uistinu je okupio najveće književnoznanstvene i književnokritičke autoritete sa područja bivše SFRJ (većinom sa Zagrebačkog i Beogradskog univerziteta) i koncentrirao se oko kapitalnih pitanja i problema nastave književnosti (pitanja nastave teorije i povijesti književnosti, njezine svrhe i

⁹ V. Aleksandar Jovanović: „Uvodne napomene. Protivrečnosti nastave književnosti“, u knjizi: *Kako predavati književnost*, priredio Aleksandar Jovanović, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, Beograd, 1984.

¹⁰ Isto, str. 7.

funkcije, mjesta interpretacije i dijaloga u nastavi, odnosa književnosti i obrazovanja, književnosti i estetskoga vaspitanja i dr.¹¹

Pojava ovoga zbornika i knjige *Metodika nastave filozofije* Josipa Marinkovića učinile su revolucionarni obrat u jugoslavenskoj metodici nastave književnosti i nakon njih pojavit će se kapitalne sintetske knjige iz oblasti metodike nastave književnosti i jezika: *Metodika književnog odgoja* Dragutina Rosandića, *Metodika nastave sh. jezika i književnosti* Milije Nikolića, *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi* Pavla Ilića. Usporedno sa ovim knjigama koncem 80-tih godina bit će objavljena i kapitalna knjiga iz oblasti metodičke epistemologije *Znanstveni sustav metodike književnog odgoja i obrazovanja* Ante Bežena, izvan svake sumnje najvećeg metodičkog teoretičara na području bivše SFRJ.

U svojoj knjizi Bežen je utvrdio karakteristike metodike nastave književnosti (koju on naziva metodika književnoga odgoja i obrazovanja) uočivši da ona ima obilježja humanističke znanosti sa jasno profiliranim epistemološkim značenjem. To su slijedeća obilježja: 1. Interdisciplinarnost (činjenica da se predmetnost metodike nastave književnosti interferira sa drugim srodnim i korespondirajućim znanostima, prije svih, sa znanošću o književnosti, pedagogijom, psihologijom i lingvistikom). 2. Specijaliziranost (metodika nastave književnosti nastala je i razvila se kao rezultanta specijalističkih tendencija unutar širih znanosti, kao što su prije svih pedagogija i znanost o književnosti). 3. Sintetičnost (metodika nastave književnosti povezuje i obuhvata rezultate svih znanosti koje se bliže ili dalje bave proučavanjem nastave književnosti), 4. Normativnost (od pedagogije i didaktike metodika je nastave književnosti preuzela težnju za normativnim određivanjem vlastite djelatnosti,

¹¹ Zbornik *Kako predavati književnost* obuhvata 15 studija: 1. Aleksandar Jovanović: „Uvodne napomene: Protivječnosti nastave književnosti“, 2. Zdenko Škreb: „Pitanje nastave književnosti“, 3. Zoran Konstantinović: „O vrednostima i senzibilitetu“, 4. Milivoj Solar: „Kako učiti jezik književnosti“, 5. Milivoj Solar: „Svrha nastave književnosti“, 6. Svetozar Petrović: „Interpretacija i kritici i nastavi“, 7. Svetozar Petrović: „Tumačenje poetskog teksta“, 8. Ivo Tartalja: „Uvođenje u književnost-ka problem, opet nov“, 9. Miroslav Beker: „O nastavi teorije književnosti“, 10. Zoran Kravar: „Razmišljanja o funkciji i prijenosu književnoteoretskog znanja“, 11. Vida E. Marković: „Nastava književnosti na univerzitetu“, 12. Dimitrije Bogdanović: „Nastava stare srpske književnosti“, 13. Nikola Koljević: „Predanje i predavanje poezije“, 14. Dragan Stojanović: „Dijalog u nastavi književnosti“, 15. Gajo Peleš: „Književnost i obrazovanje“.

osobito stoga što je uvijek usmjerena na programski (kurikulumski) osmišljenu i organiziranu nastavu unutar strogo određenih institucionalnih okvira (nastava u školi), 5. Antidogmatičnost¹² (suprotno obilježju normativnosti, metodika nastave književnosti trebalo bi da ima i suprotnu tendenciju - oslobađanja od stega bilo kakve zadatosti, osobito u sferi interpretacije književnih djela, jer joj karakteristiku antidogmatizma nameće sama književnost kao umjetnost koja teži apolutnoj slobodi izražavanja), 6. Političnost ili ideologičnost (metodika nastave književnosti u biti uvijek slijedi odgojno-obrazovne ciljeve nekog konkretnog društva, odnosno ideologije, što je njezina velika slabost, jer kao takva omogućava da pojedine društvene i ideološke strukture imaju monopol nad nastavom i nad znanjem književnosti.), 7. Aplikativnost (metodika nastave književnosti uvijek je usmjerena na nastavnu praksu, jer bi se u suprotnom pretvorila u običnu spekulativnu znanost, pa je stoga kriterij primijenjenosti jedno od njezinih osnovnih epistemoloških svojstava), 8. Eklekticizam (na polju metodologije metodika nastave književnosti ne teži bilo kakvom metodologijskom uniformizmu, naročito ne u sferi preuzimanja metodoloških obrazaca iz znanosti o književnosti, već je ona metodolološki pluralna znanost, koja inklinira različitim metodološkim pristupima književnome djelu), 9. Dijalektičnost (metodika nastave književnosti je dinamička znanost, čiji je osnovni predmetni zadatak da se oslobodi stega svake vrste dogmatizma u sferi teorijskih i praktičnih spoznaja, pa se može reći da su dijalektičnost i dinamizam položeni u samo biće metodike nastave književnosti kao znanosti).

Kada je riječ o epistemološkim karakteristikama metodike nastave književnosti kao specifične znanosti, zanimljivo se osvrnuti i na karakteristike koje je odredio srbijanski metodičar Milija Nikolić.¹³ On je inače izdanak Srbijanske ili Beogradske metodičke škole u nastavi književnosti koja ima dugu i plodonosnu tradiciju.

¹² Ovo smo obilježje dodali Beženovoj klasifikaciji, jer i on sam ukazuje na potrebu da metodika nastave književnosti mora težiti oslobađanju od normativizma koji joj nameće prvenstveno pedagogija.

¹³ O Miliji Nikoliću vidjeti više u posebnom poglavlju ove knjige.

Kao istaknute metodičare ove škole svakako treba spomenuti i Radmila Dimitrijevića, Milku Andrić, Vuka Milatovića,¹⁴ koji su u različitim povijesnim odsječcima unapređivali metodiku nastave književnosti i kotirali su kao metodičari od šireg, jugoslavenskog značaja i utjecaja. Ipak, treba napomenuti da se predstavnici Beogradske metodičke škole nisu sustavno bavili epistemološkim pitanjima metodike nastave književnosti, za razliku od recimo Zagrebačke metodičke škole, koja je u tome smislu postigla znatno veće rezultate, zasnivajući i svojevrstu metodičkoepistemološku školu. Najsustavniji pregled metodičke episteme u nastavi književnosti prezentirao je Dragutin Rosandić u svojoj kapitalnoj knjizi *Metodika književnoga odgoja* (2005), gdje se u uvodnome poglavlju obrazlažu pitanja metodike nastave književnosti kao zasebne znanosti. Prije svega, Rosandić ukazuje na problem terminološke višestrukosti, empirijskih istraživanja i odnosa metodike nastave književnosti spram drugih srodnih znanosti. Najprije se ukazuje na čitavu paletu različitih značenja koja ima sama riječ metodika:

- *svi načini svrsishodnog provođenja neke djelatnosti;*
- *dio pedagogije koji govori o pravilima, metodama predavanja;*
- *način uvođenja u nastavni predmet/nastavno područje;*
- *teorija nastave određenoga nastavnoga predmeta/nastavnoga područja;*
- *nastavna disciplina u sveučilišnoj nastavi;*
- *pedagogijska disciplina koja proučava zakonitosti odgoja i obrazovanja putem jednoga nastavnog predmeta, odnosno odgojno-obrazovnog područja;*
- *znanstvena disciplina koja se bavi proučavanjem teorije i prakse nastavnoga predmeta;*
- *pedagogijska disciplina koja proučava odgoj i obrazovanje u određenom nastavnom predmetu (nastavi);*
- *disciplina koja proučava sva relevantna pitanja učenja.* “¹⁵

Iz ovakvog višestrukog terminološkog određenja Rosandić izvodi i definiciju metodike književnoga odgoja kao znanosti

¹⁴ Treba reći da se Beogradska metodička škola tijekom vremena emancipirala od sovjetske metodičke škole ka potpuno modernim metodičkim interpretacijama, u čemu se posebno ističe danas najkvalitetnija metodičarka nastave književnosti u srbijanskoj metodici, Milka Andrić, autorica dvaju izvrsnih knjiga metodičkih interpretacija.

¹⁵ V. Dragutin Rosandić: *Metodika književnoga odgoja*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, str. 3.

o književnome odgoju i obrazovanju (nastavi, izvannastavnoj i izvanškolskoj djelatnosti) na svim stupnjevima odgojno-obrazovnoga sustava. Sam Rosandić kao ravnopravne termine rabi *metodika književnoga odgoja*, *metodika književnosti*, *metodika nastave književnosti*, ukazujući pri tome na upotrebu termina u različitim evropskim jezicima i metodičkim terminologijama: u njemačkome jeziku rabi se termin *Literaturdidaktik*, u slovenačkom *literarna didaktika*, u engleskome *instructional methodology of mother tongue and literature*, u francuskome *methodologie de l'enseignement de discipline langue maternelle et litterature*, u ruskome jeziku *metodika prepodavanja rodnoga jazyka i literaturi*. Vidimo, dakle, da se često termin metodika nastave književnosti veže uz metodiku nastave maternjega jezika, jer su to vezani sadržaji u okviru nastavnoga predmeta koji se izvodi u osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj nastavi. Bitno je reći da se nastavni predmet Književnost i maternji jezik sastoji iz više nastavnih područja: književnost, gramatika i pravopis, kultura izražavanja, film, scenske umjetnosti i medijska kultura. Na pojedinim sveučilišnim kolegijima uspostavljaju se i zasebni kolegiji određenih nastavnih područja, kao što primjerice na Filozofskome fakultetu u Sarajevu postoje *Metodika nastave književnosti*, *Metodika nastave jezika* i *Osnove filma, scenskih umjetnosti i medijske kulture u nastavi*. Ponegdje se još uvijek može čuti da se termini metodika i metodologija poistovjećuju, što Rosandić odlučno odbacuje, ali Josip Marinković, primjerice, smatra da naziv „metodika“ treba uzeti uvjetno, osobito kada se govori o metodici nastave filozofije, gdje se koriste i termini didaktika filozofije i metodologija nastave filozofije, te zaključuje da svaki od tih naziva ima svoje opravdanje, ali je u našoj znanosti termin metodika najzastupljeniji i na njemu treba i ostati, kako se ne bi širio krug terminoloških nesuglasica i nesporazuma. U svakom slučaju trebalo bi ukazati na mnogobrojne definicije metodike nastave književnosti, odnosno navesti barem definicije najuglednijih exjugoslavenskih metodičara. I ovom prigodom smatram da bi trebalo poći od definicije najznačajnijeg epistemologa metodike na južnoslavenskim prostorima, a to je Ante Bežen, koji je dao slijedeću opću definiciju metodike:

„U ovoj knjizi („*Metodika. Znanost o poučavanju nastavnog predmeta*“, op. M. Dž.) polazi se od teze da je metodika znanost o poučavanju nastavnog predmeta (i svakog drugog sličnog oblika organizirane pouke) kao posebnog područja i strukture u djelatnosti

odgoja i obrazovanja koje treba i posebno istraživati¹⁶. Dakle, Bežen smatra i karakterizira metodiku kao izrazito istraživačku nauku koja je prvenstveno vezana za proučavanje i osmišljavanje nastavnih programa iz pojedinih nastavnih predmeta. Ona je u biti nauka o nastavnom predmetu. Kao zagovornik i promotor metodike kao suvremene znanosti Ante Bežen odlučno odbacuje svako tradicionalno shvaćanje metodike kao pukog zbroja nekih operativnih vještina i određuje u najkraćem metodiku kao znanstvenu teoriju nekog nastavnog predmeta. Međutim, treba naglasiti da je u svojoj ranijoj knjizi pod naslovom *Znanstveni sustav metodike književnog odgoja i obrazovanja* (1989) Bežen nije govorio o metodici nastavnoga predmeta, već književnoga odgoja i obrazovanja, što je bio danak Rosandićevoj metodičkoj školi. Ipak, u svim svojim definicijama Bežen određuje metodiku kao znanost s osobitim epistemološkim značenjem i specifičnom metodologijom koje karakterizira: 1. Interdisciplinarnost (dodirivanje i interferencija sa drugim srodnim i korespondirajućim znanostima, prije svih sa znanostima o književnosti, lingvistikom i pedagogijom (didaktikom); 2. Specijaliziranost (usmjerenost na uže područje istraživanja, primjerice književni odgoj i obrazovanje ili nastavni predmet književnost); 3. Sintetičnost (svojstvo metodike nastave književnosti da u sebi objedinjuje rezultate i postignuća različitih znanosti, kako pedagogijskih, tako i književnoteorijskih i književnopovijesnih, prije svega, ali i lingvističkih, filozofskih, psiholoških i dr.); 4. Normativnost (sklonost da se propisuju unaprijed spremljena tumačenja književnih djela, odnosno prezentiranje gotovih shema i kalupa unutar kojih se postuliraju interpretacije književnih tekstova ili drugih književnih fenomena, primjerice književnih epoha, književnih rodova, vrsta, teorija i sl.); 5. Političnost ili ideološkičnost (slijeđenje određenih odgojnih - obrazovnih ciljeva i ideoloških postavki); 6. Primijenjenost ili aplikativnost (povezivanje teorije i prakse nastave književnosti); 7. Eklekticizam ili polimetodologizam (oslanjanje na različita iskustva i metode u proučavanju književnih djela, čime se izbjegava metodološki monizam); 8. Dijalektičnost (jedinstvo unutarnjih sastavnica metodike i dinamizam istraživačke paradigme, nasuprot statičnosti i dogmatičnosti koje joj nameće prije svega didaktika i pedagogija, ali i pozitivizam kao naslijeđeni književnoteorijski pristup).

¹⁶ V. Bežen, *Metodika*, str. 16.

Dragutin Rosandić u svojoj definiciji metodike nastave književnosti smatra termin *nastava književnosti* nedostatnim za cjelokupnu predmetnost ove znanosti i zalaže se za termin *metodika književnoga odgoja*:

„Terminom *metodika nastave književnosti* određuje se samo jedno područje odgojno-obrazovne djelatnosti (*nastava*). Osim *nastave* postoje i drugi oblici književnoga odgoja i obrazovanja (*izvannastavni i izvanškolski*). S obzirom na rasprostranjenost književnoga odgoja (*nastava, izvannastavna i izvanškolska odgojno-obrazovna djelatnost*) prikladniji (*primjereniji*) je termin *metodika književnoga odgoja*“.¹⁷

U skladu sa ovim određenjem Rosandić nudi slijedeću definiciju metodike književnoga odgoja: „*Metodika književnoga odgoja jest znanost o književnom odgoju i obrazovanju (nastavi, izvannastavnoj i izvanškolskoj djelatnosti) na svim stupnjevima odgojno-obrazovnoga sustava.*“¹⁸ Za Rosandića je od posebnoga značaja određenje predmetnosti metodike književnoga odgoja i on tu navodi slijedeće sastavnice: 1. Književnost kao nastavni predmet na svim stupnjevima odgojno-obrazovnoga sustava; 2. Književnost kao dio jezično-umjetničkoga područja; 3. Nastavni programi-kurikuli; 4. Nastavni proces (organizacija, oblici); 5. Metodički sustavi i njihove strategije; 6. Nastavna sredstva i pomagala; 7. Teorije učenja (opće i posebne); 8. Recepcija i literarno-estetska komunikacija; 9. Učenice/učenici kao subjekti književnoga odgoja i obrazovanja; 10. Učitelj/učiteljica književnosti; 11. Teorija i praksa književnoga odgoja i obrazovanja u prošlosti i sadašnjosti; 12. Odnos metodike i drugih znanosti; 13. Izvannastavni i izvanškolski oblici odgoja i obrazovanja; 14. Studij metodike/metodika kao sveučilišni kolegij.

Primjetno je iz svih ovih definicija da se metodika nastave književnosti mora oslanjati na svoje supstratne i bazične znanosti, ali i da se istodobno mora od njih i emancipirati zaokružujući vlastitu epistemu. Naše je stajalište da se metodika nastave književnosti treba što više udaljavati od supstratne znanosti (pedagogija i didaktika), ali, naravno, uvažavajući neraskidivu vezu s njima. S druge strane, ni put približavanja bazičnim znanostima za metodiku nastave književnosti nije nimalo jednostavan i o tome više govorimo u slijedećoj alineji.

¹⁷ V. Dragutin Rosandić: *Metodika književnoga odgoja*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, str. 3.

¹⁸ Isto.

**Metodika nastave književnosti i bazične znanosti o
književnosti (teorija i povijest književnosti):
Na putu od pedagoške ka literarnoumjetničkoj
metodici nastave književnosti**

Metodika nastave književnosti svoje znanstveno utemeljenje prvenstveno treba ostvarivati u suodnosu sa bazičnim znanostima o književnosti, teorijom i poviješću književnosti. U tom smislu kapitalnu epistemološku studiju o ovome pitanju napisala je Manja Kovačević („Znanost o književnosti i metodika nastave književnosti“). Ova metodičarka polazi od osnovne pretpostavke da „... *znanost o književnosti ima ulogu konstitutivne komponente metodike nastave književnosti kao autonomne znanosti i kao praktične primjene te znanosti*“.¹⁹ Nadalje M. Kovačević svodi pitanje odnosa znanosti o književnosti i metodike nastave književnosti na suštinsko pitanje ustrojstva predmeta, ciljeva, zadataka i metodologije metodike nastave književnosti i sama pokušava dati odgovore na ova pitanja. Prema njezinome mišljenju predmet metodike nastave književnosti jeste bavljenje književnoumjetničkim i književnoznanstvenim činjenicama u funkciji književnog odgoja i obrazovanja učenika. Dakle, glavni faktor nastave književnosti prema ovako izrečenom stajalištu jeste učenik kao subjekt nastave, pri čemu se onda uspostavlja i nova metodologija metodike nastave književnosti. Manja Kovačević susljedno tome smatra da metodologija metodike nastave književnosti „...*proizvodi različite modele nastave književnosti na svim stupnjevima književnoga odgoja i obrazovanja, čija je funkcija da pridonesu provjeravanju i razvoju teorije i unapređenju nastavne prakse*“.²⁰ Ovakvo stajalište o predmetu i metodologiji metodike nastave književnosti proizašlo je iz tzv. Rosandićeve metodičke škole koja se u osnovi naslanja na sovjetsku metodiku nastave književnosti, napose na onu metodičku orijentaciju koju je zastupao V. V. Golubkov koji je držao da predmet proučavanja metodike nastave književnosti nije književnost nego odnos nastavnika i učenika u nastavnom procesu, što je eminentno pedagoški pristup nastavi književnosti. Ovakav pristup zanemaruje književni tekst (književno djelo) i njegovu interpretaciju u nastavi književnosti,

¹⁹ V. Manja Kovačević: „Znanost o književnosti i metodika nastave književnosti“, Zbornik *Metodika u sustavu znanosti i obrazovanja*, str.129.

²⁰ Isto, str. 133.

što implicitno udaljava metodiku nastave književnosti od bazičnih znanosti o književnosti, teorije i povijesti književnosti. Zato Ante Bežen s pravom ovu vrstu metodike naziva pedagoška metodika nastave književnosti. Naše je mišljenje da nasuprot ovoj metodici treba više forsirati literarnoumjetničku metodiku nastave književnosti koja bi se više oslanjala na književni tekst i njegovu interpretaciju u nastavi književnosti, gdje bi primarno nosilac interpretacije bio nastavnik a posredno preko njega učenik. Dakle, metodika nastave književnosti, ukoliko želi biti ozbiljnom suvremenom naukom, mora nužno izgraditi vlastitu teorijsku epistemu, zasnovanu prvenstveno na tzv. bazičnim znanostima, kao što su teorija književnosti, povijest književnosti, uvod u komparativnu književnosti ili metodologija proučavanja književnosti.²¹ Shodno svojim postavkama koje su, kako smo već rekli, rezultat Rosandićeve i sovjetske metodičke škole, Manja Kovačević određuje i sadržaj i zadatke metodike nastave književnosti. U sadržaj nastave književnosti ona ubraja: 1. „Struktura programskih sadržaja (tematski, žanrovski, književnopovijesni); 2. Odabiranje i proširivanje književnoteorijskih kategorija relevantnih za objašnjavanje i tumačenje odabranih književnih djela; 3. Mogućnosti dograđivanja književnoteorijske aparature u odnosu na književnopovijesnu građu; 4. Razrađivanje metodika interpretacije pojedinih književnih vrsta, žanrova itd.”²² Na kraju, Manja Kovačević određuje i temeljne zadatke nastave književnosti i prepoznaje ih u raščlanjivanju književnoznanstvenih sadržaja na obrazovno-odgojne sadržaje, tj. načinima njihove primjene u nastavi („šta“ dati nastavi od tih sadržaja i „kako“ te sadržaje funkcionalno plasirati tijekom nastavnoga procesa).

²¹ O tome sam pisao u svojoj studiji „Teorijske osnove metodike nastave književnosti“, u knjizi *Filipove frajle*, str. 24-29.

²² V. Manja Kovačević, str. 132.

Literatura

Bežen, Ante: *Znanstveni sustav metodike književnog odgoja i obrazovanja*, Zagreb, 1989.

Bežen, Ante: *Metodika. Znanost o poučavanju nastavnog predmeta*, Zagreb, 2008.

Džanko, Muhidin: *Bosanski jezik i književnost u nastavi*, Sarajevo, 2004.

Džanko, Muhidin: *Filipove frajle. Studije i interpretacije iz teorije i povijesti metodike nastave književnosti*, Tuzla, 2010.

Grupa autora: *Kako predavati književnost*, Beograd, 1984.

Marinković, Josip: *Metodika nastave filozofije*, Zagreb, 1983.

Nikolić, Milija: *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*, Beograd, 2006.

Zbornik radova *Metodika u sustavu znanosti i obrazovanja*, Zagreb, 1986.

Recenzent: dr. sc. Hazema Ništović, UNZE, BiH

Lektor: dr. sc. Muhidin Džanko